

■ ZÁGRÁB

Az alkony kápráztató fényei

■ BÁRON GYÖRGY

A ZAGREBDOX IDÉN IS BIZONYÍTOTTA, AZ EGYIK LEGRANGOSABB DOKUMENTUM-FILM FESZTIVÁL EURÓPÁBAN.

Az Osztrák-Magyar Monarchia ösz-

szetevészthetetlen légkörét nem a hajdani birodalmi fővárosok, a metropolissá lett Bécs vagy Budapest őrzi, hanem Zágráb, erős balkáni és enyhe adriai fűszerezéssel. Teraszokkal, kávézókkal és kocsmákkal zsúfolt hangulatos sétálóutcája, a Nova Ves a nekünk nem túl barátságosan csengő Jellasics térről indul, ám a túlsó végén ott a Kapital Centar, amelynek öt moziterme közül bármelyikbe belépve már az első képek-nél nagyot dobbanhat honfíúi szívünk: a nemzetközi dokumentumfilmfesztivál logója Rubik kockákból rakódik ki. Más okból is jó itt magyarnak lenni; a fesztivál hagyományos Pitching Fórumát idén a hús induló közül hazai projekt nyeri: Dér Asia és Haragonics Sára filmltere, amely remélhetően jövőre már versenyben lesz ugyanitt. A büszkeség-rovatba sorolható még, hogy a *Mit tenne Beethoven?* című amerikai produkcióban többet emlegetik-mutatják Bartókot, mint a címben megidézett zeneszerzőt, vagy bármelyik más klasszikus komponistát, elvégre ennek a másfél órás örömfilmnek az a tárgya, hogyan hozható össze a komoly muzsika a népszerű zenei formákkal, s erre Bartók népdalgyűjtései, műdal-feldolgozásai kínálkoznak a legkézenfekvőbb példaként. Jonathan Keijser jóízű, életvidám munkája a *Musical Globe* programban szerepelt, de helyet kaphatott volna a *Happy Dox* válogatásban is. A többi zenei film vidámnak már kevésbé volt nevezhető, a legtöbbet a halál levegője lengte be. Egészestés portrét láthattunk két eltávozott rocklegendáról, Frank Zappáról (Thorsten Schütte: *Kapd be ezt a kérdést – Frank Zappa önmagáról*) és David Bowie-ról (Rubika Shah: *Táncojunk: Bowie Down Under*); a legmegrázóbb Andrew Dominik *One More Time*

With Feeling című munkája volt Nick Cave *Skeleton Tree* című albumának felvételéről, amit a muzsikus a fia halálára készített. Cave megkapó őszinteséggel vall magáról, az életéről és a művészetéről – láthatóan nagyon komolyan véve a róla készülő kétórás mozgóképet. Interjúk, beszélgetések, képek és drámai zene együtteséből bontakozik ki korunk egyik meghatározó zenészének személyisége.

S bár *Happy Dox* címmel derűs munkákat is csokorba gyűjtöttek a szervezők, a többi kategória, így a regionális és a nemzetközi versenyprogram, a *Controversial Dox*, a *State of Affairs*, a *Masters of Dox* filmjeinek többsége komor hangvételű volt, emberi tragédiák izzó pokláról tudósított. A kamera a létezés olyan infernóiba hatolt le, az emberi szenvedés olyan mélyrétegeiből hozta föl anyagát, hogy valósággal átégette a mozivásznat. A *War Show* társrendezője, a szíriai Obaidah Zyton népszerű rádiós személyiség volt szülőhazájában. Andreas Dalsgaarddal közösen készített filmjében nosztalgiával idézi fel az Arab Tavasz reményteljes időszakát. Művészbáritaival folyamatosan filmezte az eseményeket, a tüntetéseket, a civil ellenállást, abban a hitben, hogy a terror éveit nem térhetnek soha többé vissza. Csalódnuk kellett. Nyolc évvel később ismét bejárják az országot, hogy szembenézzenek a csalódással, elszámoljanak a hajdani hitükkel, megnézzék, mivé lett szülőhazájuk. Szíria ismét lángokban, a városok romokban, a régiiek közül sokan meghaltak, akik élnek, azok félnek. A vetítésről kitámolyogva nehéz a kollégákkal arról értekezni, kávézóknak légkondicionált teraszán, hűvös sör mellett, vajon jó volt-e a film – amikor készítő naponta az életüket kockáztatták, hogy hírt vigyenek a békében élőknek. A valóság súlya olyan erővel nyomja le az

esztétikai patikamérleget, hogy az megreped, használhatatlanná lesz.

Az elvitathatatlan minőség mellett a személyes kockázatvállalás tétje forrósítja fel a New York-ban élő és tanító kínai filmes, Nanfu Wang *Hooligan Sparrow*-jának szenvedélyes képsorait is. A címbéli *Huligan veréb* Ye Haian avantgard performer és polgárjogi aktivista művészneve. Ez a különlegesen bátor asszony rendületlenül harcol a nők jogaiért a mai Kínában, keresztül-kasul utazva országában, fellépve a szexmunkások jogaiért, vagy feltárva, hogy egy általános iskola igazgatója miként zaklatja a gyereklányokat. A demonstráció és annak megörökítése a művészi performance részévé lesz. Mindez a hatóságok folyamatos fenyegetései és zaklatásai közepette, személyi követők hada által kísérve. Nem csak a művész, hanem az útját filmező rendező is céltáblává lesz. A fölvetett anyagot végül illegálisan, kalandos körülmények között csempészik ki az országból. Ye Haian és harcostársai Kínában maradnak, ahol – mint azt a fel-

iratokból megtudjuk – komoly büntetéssel kell szembenézniük.

A mai Kína másik arcát mutatja az ugyancsak a versenyprogramban szereplő *Kiút*, az elsőfilmes Quiong Zhong munkája. A címbe kiút arra az álomra utal, amellyel a film különböző társadalmi rétegekből származó fiatal hősei kitörni vágnak helyzetükből, a jobb élet reményében. Yuan Hanhan módos családból származó nagyvárosi lány, otthagyja Pekinget, hogy egy német művészeti iskolában tanuljon, maga sem tudván, visszatér-e valaha hazájába. A Hubei-ben élő Xu Jia álmai szerényebbek, szeretne bejutni egy színvonalas középiskolába, makacsul tanul már három éve, mert tudja, csak jó iskolai végzettséggel viheti valamire. Ma Bajuan szegény, elhagyatott kis faluban nő fel. Minden vágya, hogy annyi pénzt keressen, amivel támogatni tudja a családját. Tudja ő is, hogy ehhez iskolába kéne járnia, ám ezt nem engedheti meg magának: 15 évesen felhagy a tanulmányaival és dolgozni megy. A rendezőnő

hat évén át követte szereplőit,

Bahman Ghobadi:
Élet a határon

kiskamasz koruktól felnőtté válásukig: velük együtt éljük meg, az idő múlásával mi lesz az álmokból és vágyakból, hogyan porladnak szét a valóság masszív sziklaszirtjein.

Súlyos szenvedéstörténetről tudósít a neves iráni-kurd rendező, Bahman Ghobadi iraki produkcióban forgatott *Élet a határon* című alkotása. Ghobadi visszatér előző nagyszerű játékfilmjei színhegyére, az iraki-török határon lévő kurd közösségbe. Menekülttáborba, ugyanoda, ahol *A kis családfő* játszódott. A világhírű filmes neve producerként szerepel a főcímen, rendezőként hét ismeretlen név olvasható. A menekülttáborban élő 12-13 éves gyerekek ők, akiknek Ghobadi a kezükbe adta a kamerát, hogy maguk meséeljék el élettörténetüket. Diar, egyetlentként a családjából, viszonylag épességben ki tudott menekülni a házukból, amikor azt rájuk gyújtotta az ISIS. Szülei, hozzátartozói a lángok között lelték halálukat, őt az arcán lévő égésnyomok emlékeztetik a tragédiára.

Besameh, ez a szép arcú kamaszlány a fél karját vesztes-

te el egy robbanásban, amikor menekülni kényszerült a rájuk törő fegyveresek elől. Hazam szüleit elhurcolta az ISIS, most ő gondoskodik beteg nagymamájáról és kishúgáról. Sami nővérét is elrabolták a fegyveresek, ő és családja súlyos sérülések árán tudott csak elmenekülni. Mahmud az otthonát keresi, mindhiába, a földig rombolt Kobané romjai között. A 12 éves Zohur soha többé nem hajlandó elénekelni azt a dalt, amit a meggyilkolt apja tanított neki. Mégis, mindezen hihetetlen szörnyűségek dacára az élet megy tovább: ételmet kell szerezni, gyógyszert, otthont építeni, ahol meghúzódhatnak, gondoskodni a kicsikről és az öregekről, akik még megmaradtak. Ghobadi korábbi emlékezetes játékfilmjeit nézve arra gondoltunk, drámai sűrítés eredménye volt a bennük halmozódó tragédiák sora. Megrázó dokumentumfilmje ráébresztett: ez maga a rettenetes valóság, amivel nagyon nehéz szembenézni.

Időben távolabbi, térben közelebbi az a tragédia, amellyel Ognjen Glavonić *Kettes számú mélység* című filmjében szembeüthetünk. A fiatal dokumentaristának

ez az első egészestés munkája; korábban figyelemreméltó rövid groteszkkel, a *Zivan punkfesztivált* szervezővel hívta fel magára a figyelmet, egy lepusztult falusi futballpályára világfesztivált álmodó megszállott fiúról. Mostani filmje, amely elnyerte mind a Regionális Zsűri, mind a Fiala Zsűri díját, a balkáni háború szőnyeg alá söpört sötét epizódját eleveníti fel. Szerb szabadcsapatok egy koszovói falu csaknem teljes lakosságát kiirtották; köztük nőket, időseket és gyerekeket. Hogy a véres tettek ne maradjon nyoma, a holttesteket teherautókon Szerbiába szállították, s autóstul egy folyó mélyére temették. A tetemekre két évvel később véletlenül bukkantak rá helyi hajósok, a holtakat eltemették, néhány bűnöst csendben bíróság elé is állítottak, ám a tömegmészárlás máig kibeszéltetlen maradt. A rendező a tárgyaláson elhangzott vallomásokból rekonstruálja a történetet – a csodával határos módon túlélő áldozatokétól a „szállítmányt” fuvarozó sofőrökéig. Nem mutat sem korabeli dokumentumokat, sem arcképeket; az elbeszéléseket erős természeti- és városképekkel illusztrálja. A nyers valóság és a vizuális költészet egybeér ebben a különös, egyszerre politikai és személyes, tényfeltáró és experimentális mediatív dokumentumfilmében.

Az iráni Ghobadié mellett a másik nagy név a mezőnyben a *Masters of Dox* programban felbukkanó Ulrich Seidl-é volt. A nehezen meghatározható műfajú *Szafari* ugyanazt a hangvételt folytatja, amelyet legutóbb a pincékről szóló munkájában, korábban pedig a *Paradicsomtrilógiában* láthattunk. A trilógia fikció volt, *A pince* megrendezett dokumentumfilm, ám ezek a határok műveiben elmosódnak. Mindegyikben ugyanarról van szó: a gemütlích osztrák kispolgárról, akiből kitör az állat. A *Paradise* – *Love*-ban (*Szerelmem a feketepecsétől*), majd *A pincében* az elfojtott perverzitás, s lényegében ugyanez a tárgya a *Szafarinak* is. Az, ahogy tisztességes polgárnak tűnő hősei fegyvert ragadnak, kéjjel mészárolnak le eléjük hajtott állatokat, s ha mégsem sikerül, vásárolnak trófeákat, hogy kiderítsék velük a lakásukat, vagy – mint a korábbi filmjében is láthattuk – a pincéjüket, amely tudatalatti vágyaik, elfojtott álmaik panoptikuma.

Sok műben mosódott el a határ dokumentum és fikció között, s míg ez Seidlnél formai vívmány, más filmekben inkább zavart és bizonytalanságot

keltett. A lengyel Pawel Łoziński *Nem is tudod, mennyire szeretlek*-jében szerencsétlen, erőszakos, középkorú anyukát, s általa meggyötört, tőle szabadulni vágyó kamaszlányt látunk szűk szobában, amint egy terapeuta próbálja normalizálni a kapcsolatukat. Érdekes a helyzet, feszültek a dialógusok, de mindvégig úgy érezzük, mintha a szereplők a kamerának játszanának – míg a végén felirat nem tudósít, hogy az egészet színészekkel rekonstruálták. Hasonló páros bukkan fel a másik lengyel versenyfilmben, Julia Staniszevska *Három beszélgetés az életről* című kamaradrámájában. Konzervatív anyuka és felnőtt lánya a mesterséges megtermékenyítésről vitáznak – előbbi támadja, utóbbi pártolja –, s bár itt nem írják ki, hogy színészek, s bizonyára nem is azok, nem tudunk szabadulni attól az érzéstől, hogy megrendezett dialógusok sorát látjuk. Hasonló rugóra jár a harmadik lengyel versenyfilm is, az ugyancsak a Munka Stúdióból kikerült *Szoros kötelék*, Zofia Kowalewska műve. Ebben idős házaspár eleveníti fel az együtt töltött negyvenöt évet, s benne azt a nyolcat, amikor a férfi elhagyta feleségét egy másik nőért, majd betegen visszatért hozzá, hogy együtt fejezzék be az életüket. Láthatóan ők is a filmeseknek játszanak, még ha önmagukat is. A rendezettség motívuma csaknem minden dokumentumfilmben jelen van, ám a legtöbben szerencsére nem csorbul a valóság. Jó példa erre az ugyancsak lengyel *Áldozás*, Anna Zamecka munkája. Hőse tizennégy éves lány, aki lecsúszott alkoholista apjával és autista öccsével él – lényegében családfenntartóként. Megpróbálja hazacsábítani a távol élő mamát, s egyesíteni a családot, amire jó alkalom a fiú első áldozása. Erőfeszítését végül siker koronázza: az életerős, csinos mama rövid időre hazajön...

A lengyel filmek a magánéletnek arra a terepére próbálnak belépni, ahová a legnehezebb, s ez csak ritkán sikerül – ezért is folyamodnak az epizódok utólagos rekonstruálásához. Más rendezők, Michael Moore nyomába lépve, a rendezést nem a valóság rekonstruálására használják, hanem politikai üzeneteik közzétételére. Alex Gibney tömörked pénzből készült bombasztikus képáradata, a *Zero Days* zavaros összeesküvés-elméletet tár elénk egy állítólagos vírusról, amit Washington fejlesztett ki, eredetileg az iráni atomprogram blokkolására, ám az internetes kórokozó elszabadult és világszerte pusztított. Képek villannak föl, amik nem bizonyítanak semmit, szakértők nyilatkoznak, ám szavaiknak nincs közük a képekhez – hatalmas apparátussal, fantazmagória és tények keverésével valósággal lerohanva a laikus nézőt. Gibney egyébként ontja magából a hasonló „leleplezéseket”, ami nem rossz üzlet, elvégre már Oscart és Emmyt is bezsebelt, a *Zero Days* pedig tavaly versenyben volt Berlinben.

A grandiózus hazugsággépezet után felüdülés volt látni szerény vállalkozások kis történeteit, mindennapi emberekről. A Nemzetközi Zsűri fődíját elnyert *Az alkony káprázató fénye* című grúz opuszt például, Salomé Jashi munkáját, amely egy grúz falu mindennapjait eleveníti fel, a helyi tévéstáb megmosolyogató igyekezetének tükrében, hogy naponta találjanak megörökítendő eseményt az esti híradóba: bált, esküvőt, temetést, ami adódik. Grúziából érkezett a *Gogita új élete*, Levan Koduashvili filmje is, s ugyanez a jellegzetes grúz groteszk humor hatja át. A címszereplő tizennégy év után szabadul a börtönből, s a neten szeretne feleséget találni. Mára férjre vágyik régóta; igaz, nem nagy parti, ráadásul jócskán duci – perel is érte a mamája -, de Gogita nem válogathat. Furcsa pár, szentigaz, végig drukkolkunk nekik. Ennél szebb szerelmet csak a *Felnőttek* című chilei-holland-francia produkcióban láthattunk. Anita és Andrés Down-kórosok, ugyanabban a pékségben dolgoznak, úgy szeretik egymást, olyan őszintén és feltétel nélkül, mint két ártatlan gyerek, elhatározzák hát, hogy egybekelnek és összeköltöznek. Kényes téma ez, amelyhez Maite Alberti chilei rendező finom érzékenységgel nyúl, kerülve az érzélgősséget, természetesnek ábrázolva azt, ami természetes.

Köznapis fickó *A jó postás* bolgár hőse, Ivan is. A török határ menti település, ahol kerékpárján a leveleket kézbesíti, valaha Európa kapuja volt, mára csaknem teljesen elnéptelenedett. Ivánnak, látva az utakon vonuló menekültek hadát, az az ötlete támad, a sokat szenvedett földönfutókat be kellene telepíteni az üresen maradt házakba. Ők is jól járnának, s a falu is fölvirágozna. Elindul hát a polgármesteri székért, hogy megszerezze a harmincnégy szavazat relatív többségét. Tonislav Hristov filmje elkíséri kampánykörútján, amint megpróbálja megnyerni programjának a helyieket. Ivan egyszerű lélek, ám bölcsebb minden politikusknál: rá kéne bízni Európa sorsát. •